

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Одлуком Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду која је донета на седници одржаној 26. октобра 2020. године одређени смо за чланове Комисије за преглед и оцену докторске дисертације кандидата Милоша Марковића, под насловом: „Правна природа правних принципа - логичка и методолошка разлика између правних правила и правних принципа,“ у саставу: др Миодраг Јовановић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, др Горан Дајовић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду и др Душка Франета, ванредна професорка Факултета за правне и пословне студије др Лазар Вркатић у Новом Саду Универзитета Унион.

Након што смо прегледали достављени рукопис докторске дисертације и извршили оцену исте, част нам је и задовољство да доставимо Наставно-научном већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

о завршеној докторској дисертацији

I Основни подаци о кандидату и дисертацији

а) Основни подаци о кандидату

Милош Марковић је рођен 20.06.1992. године у Врању. Основну школу „Предраг Девеџић“ завршио је у Врањској Бањи као носилац Вукове дипломе. Средњу економско-трговинску школу „Димитрије Туцовић“ завршио је на смеру правни техничар у Врању као носилац Вукове дипломе. Основне студије је завршио на Правном факултету

Универзитета у Нишу 2014. године са просечном оценом 10. Мастер студије на правно-теоријском модулу завршио је на Правном факултету Универзитета у Београду 2015. са просечном оценом 10. Докторске студије на правно-теоријском модулу уписао је на Правном факултету Универзитета у Београду од 2015. и остварио на испитима просечну оцелу 9.5.

Током докторских студија као носилац ERASMUS стипендије други семестар друге године завршио је на Правном факултету Универзитета у Грацу у периоду 02.2017 - 08.2017.

Током докторских студија као носилац DAAD стипендије обавио је истраживачки боравак на Макс-Планк-Институту у Хајделбергу где је изучавао правне принципе у упоредној перспективи, глобални конституционализам, прикупљао литературу релевантну за писање дисертације у периоду 09.2017 - 01.2018.

Током докторских студија као носилац SYLFF стипендије боравио је на Универзитету у Токију у периоду 11.2019 - 01.2020 где је обављао интервјуе са професорима, судијама и адвокатима о примени правних принципа на универзитетима и пред судовима у Јапану упоређујући азијску, америчку и европску правну мисао.

Ангажовање на истраживачком пројекту Министарства за просвету, науку и технолошки развој: „Конституционализам и владавина права у изградњи националне државе - случај Србије” под менторством професора Миодрага Јовановића у периоду 05.2016 - 08.2019.

Похађао је школу међународног хуманитарног права у септембру 2012, летњу школу „*Einführung in das deutsche Recht*” на основу IRZ стипендије немачке фондације за међународну правну сарадњу, Брил, Бон и Келн јула 2015, напредни курс „Логика, правна аргументација и примена права” Српског удружења за правну и социјалну филозофију у летњем семестру 2014/15, и летњу школу „*Protection of Human Rights and EU law harmonisation in the accession process*” уз SEELS стипендију, Универзитет Саарланд у јулу 2016.

Учешће на конференцијама:

- Међународна конференција „Fundamental Rights - Justification and Interpretation”, Правни факултет Универзитета у Београду, учешће у дискусији, 24. и 25. октобар 2014.
- Конференција „Право у функцији заштите слабијег” на Правном факултету Универзитета у Нишу, учешће у дискусији, 18. и 19. мај 2015.
- Прва „Work in progress” конференција Српског удружења за правну и социјалну филозофију, критичка анализа радова, 12. јун 2015.
- Међународна конференција „Legal normativity and language”, Правни факултет Универзитета у Београду, учешће у дискусији, 19. октобар 2015.
- Друга студентска конференција из теорије и филозофије права „Владавина права и правно тумачење” на Правном факултету Универзитета у Београду, излагање и чланак, 23. октобар 2015.
- Друга „Work in progress” конференција Српског удружења за правну и социјалну филозофију, критичка анализа радова, 11. јун 2016.
- Међународна конференција „Interpreting Law - The Role of Judges in Contemporary Democracies” на Правном факултету Универзитета у Београду, учешће у дискусији, 14. октобар 2016.
- Трећа студентска конференција из теорије и филозофије права „Судство и примена права” на Правном факултету Универзитета у Београду, организација и критичка анализа радова, 21. октобар 2016.
- Међународна конференција „Science and Modern University” на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, излагање са чланком, 12. новембар 2016.
- Десети „СЕЕ Forum“ младих правних, политичких и социјалних теоретичара на Правном факултету Западног Универзитета у Темшвару, излагање са чланком, 3. и 4. мај 2018.

Научни радови:

1. „Употреба нуклеарног оружја и (не)моћ међународног хуманитарног права”, *Зборник радова Нова научна едукативна мисао*, Nomcentar, No. 3/2013, стр. 108-120.

2. „Нормативно питање о методима тумачења права - став немачке правне методологије”, *Зборник радова студената докторских студија*, Правни Факултет Универзитета у Нишу, 2016, стр. 13-28.
3. „Етичка анализа утилитаристичких теорија казни” (коаутор Неда Савић), *Зборник тематских радова*, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2017, стр. 55-67.
4. „The Inextricable Entanglement of Argumentation and Interpretation in Law”, *Филозофија и Друштво*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Vol. XXVIII, No. 4, 2017, стр. 1087-1101.

б) Основни подаци о дисертацији

Докторска дисертација Милоша Марковића „Правна природа правних принципа - логичка и методолошка разлика између правних правила и правних принципа“ садржи 177 страна основног текста (формат А4, маргине 20mm, фонт *Times New Roman*, ћирилица, 12 типографских тачака, проред 1). Написана је у потпуности у складу са Упутством о облику и садржају докторске дисертације која се брани на Универзитету у Београду. Дисертација садржи насловну страну на српском и енглеском језику, страну са подацима о ментору и члановима комисије на српском и енглеском језику, страну са подацима о докторској дисертацији на српском и енглеском језику, укључујући сажетак и кључне речи, 5 страница садржаја, 7 страница на којима се налази списак коришћене литературе и 3 странице биографије аутора. Истраживачку грађу за докторску дисертацију чине монографије, уџбеници, енциклопедије, зборници научних радова, научни чланци и студије, прописи, судска пракса, литература са интернета и други извори.

Докторска дисертација обухвата: Увод; Прво поглавље *Анализа норме*; Друго поглавље *Анализа односа између норми*; Треће поглавље *Дворкинова теорија принципа*; Четврто поглавље *Алексијева теорија принципа*; Закључна разматрања; Литературу.

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ је у складу са Правилником о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду, проверила оригиналност докторске дисертације коришћењем софтвера

iThenticate. Утврђено подударање текста износи 4%, а све утврђене појединачне сличности с другим објављеним текстовима износе мање од 1%. Ментор проф. др Миодраг Јовановић је на основу увида у извештај дао позитивну оцену оригиналности докторске дисертације утврдивши да је наведени индекс сличности последица цитирања, библиографских података, упућивања на правне прописе, коришћења општих места и података и библиографских података о коришћеној литератури.

II Предмет и циљ дисертације

Докторска дисертација Милоша Марковића је посвећена појмовној разлици између правних правила и правних принципа, која представља централну тему истраживања. У циљу истраживања и објашњења критеријума и значаја поделе правних норми на правила и принципе, кандидат полази од филозофских аксиома о постојању, знању и значењу, као и од концептуалне анализе као темељног методолошког постулата. Текст је уредно структуриран по поглављима и одсецима сваки пут са јасно одређеним предметом анализе, а излагање тече од општих и апстрактнијих ка посебним и конкретнијим темама, како и одговара стандардима писања.

На почетку дисертације кандидат разматра најзначајнија питања у вези са појмом норме и односима између норми. Такво поступање је у складу са чињеницом да правила и принципи као врсте норми деле све особине родног појма норме из којег су изведени, а да се међусобно разликују по неким посебним својствима. На тај начин постављена је одговарајућа основа за потоњу критичку анализу савремених теорија правних принципа.

Кандидат нуди и образлаже одговоре на питања која се тичу логичких и лингвистичких обележја норме, проблема примењивања и остваривања норме, као и правне природе норме. Притом је нарочито значајан искорак кандидата што је уместо досадашњих настојања да се структура норме формуише на нивоу исказне логике или логике нултог реда, понудио формулу за изражавање нормативне садржине на нивоу предикатске логике или логике првог реда.

Након тога, кандидат анализира односе између норми односе између норми, а посебно подробно објашњава начине решења њихових сукоба и различите врсте колизионих норми. Разлог се састоји у чињеници да начин решења сукоба норми представља основни критеријум разлике у савременим теоријама принципа, те да није посебности начина решавања сукоба норми, пре свега, људских права и државних циљева, не би било ни модерне расправе о принципима. Због тога је кандидат, након што је изложио логичку структуру норме и лингвистичку анализу радње као предмета норме, цело поглавље посветио односима између норми на нивоу предикатске логике.

Циљ писања дисертације се састојао у томе да се детаљно и свеобухватно размотре специфичности савремених теорија принципа и сагледају правци развоја правне праксе у националним оквирима, али и на нивоу међународног права. Чињеница да људска права постала једна од најзначајнијих предмета правне регулативе после два светска рата, јасно показује значај спроведеног истраживања. Образложења пресуда Европског суда за људска права који изричито решава сукобе норми које гарантују права свим људима вагањем норми и давањем првенства норми која је најважнија под одређеним условима само потврђују улогу принципа у правничком резонувању и решавању случајева када постоји сукоб норми који треба решити.

Тезу прожима намера аутора да правницима практичарима на једном месту стави на располагање обухватну логичку и лингвистичку анализу принципа у светлу савремених истраживања. Понуђена објашњења омогућавају да законодавац при стварању права и судија при примењивању права јасно разлуче правила и принципе као врсте норми чији сукоб подлеже посебном режиму решењава. Поглед на право кроз призму принципа изискује пажњу српских судија и адвоката у светлу поштовања прецедената Европског суда за људска права и уопште приближавања праву Европске Уније. У тези су поређене различите теоријске поставке и примери из судске праксе, пре свега, из правних система Немачке и Америке, као и домаћа правна регулатива, првенствено одредбе Устава Србије, што сведочи о употреби упоредноправног метода.

Стање наше правне теорије на пољу правних принципа потврђује да је кандидат изабрао добар приступ у истраживању. С обзиром на то да је у иностраној теорији права, али и у теорији јавног права, тема односа између правних принципа и правила једна од

најзначајнијих у задње три деценије, разматрање, усавршавање, упоређивање и критика актуелних теорија принципа пружа могућност лакшег и потпунијег поређења схватања која су присутна у свим гранама права, а нарочито у области уставног права, где судови вагају тежину (важност) људских права и друштвених циљева када дођу у сукоб.

Спроведено истраживање је од посебног значаја и због чињенице да је у Србији савремено схватање принципа претежно остала непознаница правницима. У домаћој литератури нема много радова посвећених теми правних принципа, док многе расправе страних аутора о правним принципима нису преведене на српски језик. Истраживање је имало за циљ и да допринесе попуњавању празнине која постоји у домаћој литератури, као и развијању теорије уставног права.

У смислу разматрања старих и нових теорија принципа током истраживања кандидат је несумњиво користио историјски метод, самим тиме што упоређује становишта из прошлости са схватањима која су тренутно актуелна. Кандидат подвргава традиционално схватање да правни принципи представљају норме највеће општости или највеће важности у правном систему преиспитивању у светлу достигнућа модерних становишта које су развили амерички професор права Роналд Дворкин и немачки професор права Роберт Алекси. Разлог за анализу и критику савремених теорија принципа јесте непотпуно задовољство понуђеним објашњењима која се чине некада недореченим, а покаткад и противречним. Напоследку, подстакнути плодном расправом о принципима, правници могу користити реч „принцип” олако и превише самоуверено, као да су сви концептуални проблеми решени захваљујући многобројним објављеним радовима.

Напоследку, кандидат чини корак даље и развија ново схватање принципа, које је приморан да изложи само у главним цртама с обзиром на иновативност поставки у погледу природе норми, права и морала, што неминовно захтева објашњења изван оквира постављених у наслову дисертације, а због чега кандидат детаљнију разраду сопствене теорије принципа одлаже за идући рад. Према новом схватању правила налажу или забрањују радње, али не садрже сврху којој служи извршење, односно пропуштање дотичне радње, док принципи одређују само сврху радње, али не опредељују које радње треба да се изврше или не изврше да би се жељена сврха остварила.

III Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Прва хипотеза гласи да норма представља врсту мислу и тиме творевину човека. Постављена хипотеза се излаже у оквиру онтолошког аксиома да се читав свет може поделити на физичке, психичке и мисаоне појаве. Као основне врсте мисли наводе се појам и став, а као основне врсте ставова судови (ставови о постојању) и норме (ставови о требању). Пошто се појмови и ставови као мисаоне или идеалне појаве не могу непосредно опазити чулима, потребно је да буду изражене помоћу знакова, што неминовно води семиологији и концептуалној анализи као методу истраживања норми. Знаци се деле на сигнале и симболе, а основну врсту симболе чине речи. Притом важну улогу игра семиолошка разлика између конотације или значења речи и денотације или означења речи. Разграновање хипотезе води епистемичком проблему сазнања конотације и денотације речи где кандидат нуди одговор да доказ аналитичке истине, то јест доказ истине аналитичких судова (исказа) представљају други ставови (реченице). То значи да се на основу претходне употребе појма (речи) у ставовима (реченицама) увек у сталном односу са другим појмовима (речима) представља доказ конотације појма (значења речи).

Друга хипотеза гласи да предмет норми као ставова представљају радње. Док се суд може односити на сваку појаву, норма може да се тиче само људских радњи, то јест, може се регулисати само понашање човека. Ослањајући се на граматику, врсте речи и структуру реченице кандидат сматра да се радња може разлучити на шест елемената: субјект, објект, време, место, чин и начин радње. Из те хипотезе развија оригиналну формулу помоћу које се логичка структура може изразити на нивоу предикатске логике помоћу предиката, варијабли, константи, јунктора, оператора и квантификатора. Формализације норме изражене у обичном језику представља њено превођење у реченицу формалног језика. Притом формализација није сврха по себи, већ само когнитивно средство, које служи за откривање логичке структуре реченица и разазнавање логичких веза међу њима. У том светлу кандидат излаже и образлаже разлику између асерторичке и деонтичке логике, разлику између норми и судова о норми, разлику између наредбе, забране и дозволе као различитих деонтичких оператора, разлику између објектнорми које регулишу физичко понашање и метанорми које регулишу значење (тумачење, разумевање)

речи. Из постављене хипотезе и њених разгранатих импликација проиходи и занимљив приказ процеса примене нормe на нивоу предикатске логике у облику силогизма (две премисе) или сорита (више премиса) у лаким случајевима када опис случаја лежи на истом нивоу апстрактности као државни пропис и тешким случајевима када је потребно створити метанорму о значењу да би се опис случаја и државни пропис довели на исти ниво апстрактности и тиме омоћио дедуктиван закључак.

Трећа хипотеза јесте да свака (вољна) радња служи некој сврси (циљу). Притом није важно да ли се сврха (циљ) схвата као појава независна од радње или као елемент појма радње. Из те хипотезе кандидат извучи закључак да свака норма која налаже или забрањује неку радњу служи некој сврси. То значи да нормe претпоставља да између наређене или забрањене радње и сврхе постоји каузална веза. Битна последица таквог схватања јесте да нормe без сврхе нрема смисли, те да доказ да изврђење наређене радње, односно пропуштање забрањене радње не остварује сврху нормe или ако се одустане од сврхе нормe, то јест ако се сврха више не жели остварити, онда нормe не важи, не постоји, не обавезује. Основно својство норми и прва зачкољица таквог схватања јесте чињеница да нормe садрже само радњу, али не наводе сврху којој служе. Друга потешкоћа јесте да је каузална веза између радње и сврхе редовно неизвесна. Упркос невидљивости и неизвесности сврхе, кандидат истрајава на становишту да свака наређена или забрањена радња служи некој сврси, због чега и јесте наређена или забрањена, иако норма не садржи истовремено и радњу и сврху. На основу те хипотезе кандидат разрађује иновативно схватање да нормe могу да дођу у сукоб на основу сврхе којој служе. Наиме, поред деонтолошких сукоба норми, који настају када се нормe не могу истовремено остварити, постоје телеолошки сукоби норми, који настају када нормe имају истоветне сврхе. Ако две нормe наређују или забрањују различите радње, а обе служе постизању исте сврхе, онда је довољно применити само једну од две нормe, због чега заправо не треба извршити обе радње. Према томе, довољност радње за остварење сврхе представља извор сукоба норми.

Четврта и пета хипотеза добрим делом произилазе из треће и тичу се сукоба норми, што је у призми савремених теорија принципа које начин решења сукоба норми узимају за критеријум разликовања правила и принципа. Четврта хипотеза гласи да се сукоб норми може решити у димензији важења као аброгација или укидање нормe или у димензији примене као дерогација или изузимање нормe. Кандидат образлаже да је укидање нормe

које не победе у сукобу неподесан начин решавања сукоба зат што би многи случајеви остали нерегулисани, и тиме би се нарушио принцип сигурности правног система. Развијање хипотезе води могућности да се све норме у сукобу изузму (потпуно изузимање) или да се изузму све, осим једне норме (делимично изузимање). У том оквиру кандидат разликује просек као губитничку и изузетак као победничку норму у сукобу, а даље, општи изузетак као победничку норму под свим условима, и посебан изузетак као победничку норму само под неким условима, апсолутан изузетак као непроменљиво, и релативан изузетак као променљиво победничку норму под посебнијим условима. Све те разлике играју суштинску улогу у потоњој критичкој анализи савремених теорија принципа.

Пета хипотеза гласи да колизионе норме *lex meliori* и *lex gravis* треба употпуне традиционалну листу *lex superiori*, *lex posteriori* и *lex specialis*. *Lex superiori* и *lex posteriori* служе за решавање телеолошких сукоба између коекстензивних норми, док се *lex specialis* користи за решавање телеолошких сукоба између компрехензивних норми. Пошто *lex superiori* и *lex posteriori* не покривају сваки сукоб коекстензивних норми, потребно је употпунити их увођењем колизионе норме *lex meliori*. Поврх тога, деонтолошки сукоби, који су најважнији и најбројнији, нису уопште покривени традиционалном листом колизионих норми, због чега је нарочито важно додати колизиону норму *lex gravis*, која се под погрешним именом *lex specialis* редовно примењује у правној пракси за решење нормативних сукоба. Касније током критичке анализе савремених теорија принципа кандидат ће показати да је *lex gravis* и закон вагања заправо представљају једну те исту колизиону норму изражену у другачијем облику. Из тога следи да се принципи исто као и правила примењују путем супсумције у облику силогизма или сорита, док се за сукоб норми (колизија, конфликт) решава путем вагања, када се првенство у примени даје важнијој (тежој) норми.

IV Кратак опис садржаја дисертације

Резултати истраживања се излажу у шест поглавља која чине системску целину. Уводно поглавље излаже предмет, метод и сврху истраживања. Друго и треће поглавље садрже појмовну анализу норме и односа између норми. Четврто и пето поглавље садрже критичку анализу Дворкинове и Алексијеве теорије принципа. У задњем поглављу се излажу закључна разматрања. Логичка и лингвистичка анализа норми и односа између норми граде основу за критичку анализу Дворкинове и Алексијеве теорије принципа као међународно етаблираних.

Уводно поглавље излаже предмет, метод и сврху истраживања. Предмет истраживања чине правни принципи. Пре свега, правни принципи представљају врсту правних норми. Стога је било потребно да се пре критичке анализе теорија принципа изложи анализа појма норме и објашњење правне природе норме. Осим тога, савремене теорије принципа као критеријум разлике између правила и принципа истичу начин решавања сукоба норми. Пошто сукоб између норми представља посебну врсту њиховог односа, било је потребно да кандидат анализира какви све односи могу постојати између норми. У погледу метода истраживања повлачи се разлика између аналитичког и синтетичког метода, а у оквиру аналитичког метода између логичке и лингвистичке анализе. У посебном одеку разматрају се својства дефиниције. На крају увода, како приличи, аутор укратко излаже циљ и значај истраживања правних принципа.

Друго поглавље „Анализа норме“ садржи анализу појма норме. Састоји се из осам одељака. У прво одељку се излажу филозофске претпоставке истраживања, разматра се подела појава на физичке, психичке и мисаоне, као и подела мисли на појмове и ставове. Нарочито се истиче разлика између епистемичких нивоа когниције и спекулације. Други одељак садржи лингвистичку анализу норме која се тиче шест елемената радње: субјект, објект, време, место, чин, начин. Трећи део садржи логичку анализу норме која се тиче шест елемената формула: предикат, варијабла, константа, јунктор, квантификатор, оператор. Четврти одељак излаже улогу знакова у изражавању норми, где се нарочито указује на проблем непрецизности обичног језика и разматра однос објектнорми и метанорми. У петом одељку се разматра примена норме помоћу формула на нивоу

предикатске логике. У шестом одељку се образлаже разлика између примењивања и остваривање норме. У седмом одељку се улази у тему важења норме, разматрају разлике између теорије прихвата норме и теорије деонтичких термина као извора важења норме. Нарочито је важна разлика између прихвата норме појединачно и прихвата извора норме и тиме свих норми које из њега извиру. У осмом одељку промишља се правна природа норме, то јест извори норме као право. Притом се кандидат супротставља правни позитивизам као схватање да државни прописи и прогласи јесу једини извори права и три облика правног непозитивизма као схватање да индуктивни закључак на основу државних прописа и прогласа, морална садржина и обичаји представљају кумулативне или алтернативне изворе права.

Треће поглавље „Анализа односа између норми“ излаже анализу односа између норми на основу односа појединачних елемената радњи које уређују. Састоји се из шест одељака. У првом одељку се разматрају односи између појмова, односи између конотације и денотације појма и промене које уносе квантификатори. У другом одељку се промишљају односи између норми према условима (субјект, објект, време, место) и последицама (чин, начин). Према условима разликују се коекстензивне, компрехензивне, интерсективне и диспаратне норме, док се према последицама разликују складне и сукобљене норме. У треће одељку анализа ће показати да се могу разликовати деонтолошки сукоб норми које се не могу истовремено извршити и телеолошки сукоб норми које имају подударне сврхе. Нарочиту улогу игра подела сукоба норми на онтолошке и епистемолошке сукоба с обзиром на то да ли је унапред извесно познат исход сукоба, као и нормативне и метанормативне сукобе с обзиром на то да ли у сукоб долазе дозволе као посебна врста деонтичког оператора. У четвртом одељку се излаже појам колизионе норме као норме која регулише начин решења сукоба норми и одређује првенство у примени. У петом одељку се излажу колизиона норма *lex abrogationis* која налаже делимично или потпуно укидање као начин решења нормативног сукоба и *lex derogationis* која налаже делимично или потпуно изузимање као начин решења нормативног сукоба. Тежиште се ставља на разлику између просека и изузетка као губитичке, односно победничке норме у сукобу. Посебан значај припада подели изузетака на опште и посебне, као и на апсолутне и релативне изузетке. У шестом одељку се излажу појединачне колизионе норме *lex superiori*, *lex posteriori*, *lex meliori*, *lex specialis* и *lex*

gravis с обзиром на различите врсте сукоба чије решење нуде и специфичне критеријуме на основу којих се одређује првенство норми у сукобу. Четврти део тезе „Дворкинова теорија принципа“ садржи анализу Дворкинове теорије принципа. Састоји се из дванаест одељака. У првом одељку се излажу поставке Дворкинове теорија принципа и разматра критика правног позитивизма као повод да се посегне за принципима. Након тога следи анализа дефиниције правила као довољне норме и принципа као недовољне норме. У другом одељку се анализира Дворкинова дефиниција правила, сукоби између правила, колизионе норме код правила и проблем изузетака од правила. У трећем одељку се разматра Дворкинова дефиниција принципа, сукоби између принципа, колизионе норме код принципа и проблем изузетака од принципа. Сукоби правила се решавају укидањем или изузимањем, сукоби принципа се решавају стварањем деривативног правила. Правила имају изузетке који се могу исцрпно побројати, док принципи немају изузетке. Притом је од кључне важности реконструкција Дворкинове епистемологије колизионих норми која може да објасни истовремено постојање и непостојање сукоба између норми. Четврти одељак садржи разматрање могућности примене једног принципа изван сукоба, односно независно од примене других принципа. У петом одељку се критички разматра подела норми на мере и стандарде као различита од поделе на правила и принципе. Стандарди су норме које садрже вредносне клаузуле као што су „важно, разумно, праведно“, док све остале норме јесу мере. Значај поделе се огледа у становишту да стандарди увек јесу правила зато што вредносни критеријум одређује који се од истовремено применљивих принципа узимају у обзир, а који се остављају по страни као неважни. У шестом одељку се на основу посредних показатеља износи закључак да Дворкинова теорија подразумева да државни прописи представљају извор правних правила, док индуктивни закључци из државних прописа представљају извор правних принципа. У седмом одељку се разматра Дворкинов приступ проблему препознавања правила и принципа међу правним нормама, при чему се истиче да осим расправе о стандардима и вредносним клаузулама Дворкин не улази у разматрање могућности да иста норма може бити правила у односу на неке норме, а принцип у односу на друге норме, нити обраћа знатну пажњу чињеници да се принципи не могу препознати пре судске одлуке којом се решава сукоб између норми. У осмом одељку се излаже Дворкиново схватање да правила почивају на принципима и настоји да се попуни празнина у погледу питања да ли све или само нека правила почивају на

принципима и да ли неко правило почива на једном или на више принципа. У деветом одељку се анализира могућност сукоба правила и принципа у оквиру Дворкинове дефиниције правила као довољних норми на основу конкретних примера из судске праксе о недостојности за наслеђивање услед убиства тестатора и накнади штете услед саобраћајне несреће. У десетом одељку се сумирају закључци разматрања Дворкинове теорије правних принципа, где се тежиште ставља на двоструку епистемологију, која дозвољава да правила буду довољне норме са потпуном листом изузетака, а истовремено принципи недовољне норме без потпуне листе изузетака. У једанаестом одељку излаже се Разова критика која се заснива на становишту да пропис може да садржи само део норме и да неки пропис може да изражава више норми и одбацујући начин решења сукоба као критеријума разлике између правила и принципа нуди схватање да принципи представљају норме које налажу релативно апстрактну радњу, док правила налажу релативно конкретну радњу, док гранична линија није од већег значаја за правну праксу и теорију. У дванаестом одељку излаже се одговор који Харт нуди на Дворкинову критику и измене које уноси у сопствену теорију како би је инкорпорирао теорију правних принципа, при чему се истиче да се тиме поред државних прописа и индуктивни закључци признају као извори права што представља значајнију измену његових изворних схватања.

Пето поглавље „Алексијева теорија принципа“ садржи анализу Алексијеве теорије принципа са тежиштем на разради вагања важности (тежине) принципа ради решења њиховог сукоба. Састоји се из девет одељака. На почетку се разматра догматика уставних права као разлог да се послужи принципима. Након тога, у првом одељку, следи анализа прве дефиниције правила као бинарне норме, а принципа као полинарне норме, и друге дефиниције правила као неоптималне норме, а принципа као оптималне норме. У другом одељку се излаже увид да се противречност Дворкиновог и Алексијевог става о сазнатљивости исхода сукоба норми заправо може објаснити помоћу различитог епистемичког нивоа. Наиме, док Дворкин развија теорију на нивоу спекулације, Алекси имплицитно полази од когниције као епистемичког нивоа. У трећем одељку се анализирају противречности у Алексијевим објашњењима о изворима принципа, при чему се долази до закључка да је оптимално тумачење да принципи могу, али не морају да буду прописани да би важили као право. Осим тога, разматра се могућност да правна норма забрани да друге правне норме буду изузете или да повећа важност других правних

норми када дођу у сукоб. Четврти одељак излаже да се сукоби правила решавају укидањем или изузимањем, док се сукоби принципа решавају стварањем деривативног правила, односно успостављањем условног првенства. Правила имају изузетке, који се не могу исцрпно побројати, док принципи немају изузетке. Пети одељак садржи први модел вагања према којем се на првом кораку утврђује да постоји сукоб између принципа, на другом кораку се утврђује опште и апстрактна важност принципа независно од околности случаја, а на трећем кораку се успостављају конкретне важности принципа, упоређују и одређује првенство у примени приликом сукоба. Шести одељак садржи други модел вагања који се фокусира на конкретне важности принципа у сукобу и заснива на начелу подесности, нужности и сразмерности. Нарочити значај припада критици и схватању да свако од наведених начела (подесност, нужност и сразмерност) заправо захтева посебан начин решења сукоба између принципа, те да заправо стоје у сукобу. Осим тога, анализа и поједностављење коришћене терминолошке апаратуре, као и указивање на различите перспективе из којих се може посматрати конкретна важност принципа суштински доприносе разумевању теорије принципа и решавању сукоба норми. У седмом одељку се анализира закон вагања у свим облицима као прости, потпуни, епистемички проширени и двоструко епистемички проширени закон вагања. У тим оквирима посебно је значајно поистовећење Алексијевог закона вагања са колизионом нормом *lex gravis* као разјашњење функционисања принципа у правном систему и блискости појма принципа и колизионих норми. У осмом одељку се критички разматра категоричка, нумеричка, аритметичка и геометријска скала за изражавање степена остварења принципа, апстрактне тежине принципа и извесности премиса. И коначно, у деветом одељку сумирају се закључци разматрања Алексијеве теорије правних принципа, где се на основу свеукупних анализа предност даје дефиницији принципа као норми које захтевају сразмерно извршење радње, на супрот дефиницији принципа као оптимизационих норми које захтевају оптимално извршење радње.

У закључним разматрањима кандидат сажето излаже главне резултате истраживања који су детаљно анализирани у претходним поглављима. На самом крају се истиче да се сукоб принципа решава вагањем или поређем њихових конкретних тежина или важности које су одређене као производ степена апстрактне важности принципа и степена остварења или кршења тог принципа конкретном радњом у датим околностима.

Кандидат је током истраживања открио бројне танане разлике у савременим теоријама принципа, али и мноштво термилошких недоследности које могу изазвати неразумевање. Тиме је још једном потврђен постулат истраживања, да на самом почетку треба што је могуће јасније изложити основне појмове којима се барата и на основу којих се настоје објаснити остали сложенији појмови.

На крају рада се налази преглед коришћене литературе.

V Остварени резултати и научни допринос дисертације

У нашем законодавству, правној доктрини и пракси одомаћена је употреба термина „правна начела“, односно „правни принципи“. И поред тога, ти појмови нису били предмет подробније правнотеоријске обраде. Тачније, нису били предмет новијих правнотеоријских истраживања која би узела у обзир достигнућа савремених теоријских промишљења у овој области. Радови америчког политичког и правног филозофа Роналда Дворкина и немачког правног теоретичара Роберта Алексија су покренули праву лавину расправа на тему могућих разлика између правних принципа и правних правила. Будући да су Алексијеви радови настали са ослањањем на богату праксу немачког Савезног уставног суда, његова теорија принципа је остварила и глобални утицај на уставносудску праксу. У поменутих токовима, наша правна теорија је све до скора стајала по страни. Тек у последње време се јављају хвале вредни радови на ту тему. У том смислу је докторска дисертација кандидата Милоша Марковића више него добродошао допринос правнотеоријским дебатама на ту тему.

Као што је већ напоменуто, докторска дисертација Милоша Марковића је посвећена појмовној разлици између правних правила и правних принципа, која представља централну тему истраживања. Један од главних доприноса дисертације се састоји у њеној двострукој опредељености. С једне стране, она представља озбиљан допринос правнотеоријској дебати о сличностима и разликама између правних принципа и правних правила, као двају типова правних норми. С друге стране, теза је окренута и правницима практичарима, утолико што настоји да понуди обухватну логичку и лингвистичку анализу правних принципа у светлу савремених истраживања. Понуђена

разјашњења би требало да омогуће да законодавац при стварању права и судија при примењивању права разлуче правила и принципе као врсте норми чији сукоб подлеже посебном режиму решењава. Поглед на право кроз призму принципа изискује пажњу српских судија и адвоката у светлу уставне одредбе о ограничењу људских и мањинских права (чл. 20), као и поштовања прецедената Европског суда за људска права.

Посебна вредност рада се огледа у целовитној и минуциозној анализи правнотеоријских становишта Дворкина и Алексија, који спадају у мали круг најзначајнијих правних филозофа 20. века. Њихове теорије до сада нису биле предмет свеобухватне обраде, па ће у том погледу докторска дисертација Милоша Марковића представљати незаобилазна полазна литература за сваког ко пожели да се позабави неким од сегмената двају правнотеоријских радова на тему правних принципа. Најзад, ауторов научни допринос се огледа и у храбром покушају да покаже да колизионе норме *lex meliori* и *lex gravis* треба употпуне традиционалну листу *lex superiori*, *lex posteriori* и *lex specialis*. Наиме, док *lex superiori* и *lex posteriori* служе за решавање телеолошких сукоба између коекстензивних норми, дотле се *lex specialis* користи за решавање телеолошких сукоба између компрехензивних норми. Пошто *lex superiori* и *lex posteriori* не покривају сваки сукоб коекстензивних норми, потребно је употпунити их увођењем колизионе норме *lex meliori*. Најзад, будући да деонтолошки сукоби, који су најважнији и најбројнији, нису уопште покривени традиционалном листом колизионих норми, кандидат сматра да је потребно увести колизиону норму *lex gravis*, која се под погрешним именом *lex specialis* редовно примењује у правној пракси за решење нормативних сукоба. Нема сумње да ће ови смели предлози бити замајац нових правнотеоријских дебата у нашој науци.

VI Закључак

На основу свега наведеног Комисија констатује да је докторска дисертација Милоша Марковића „Правна природа правних принципа - логичка и методолошка разлика између правних правила и правних принципа“ самосталан и оригиналан научан рад, да је написана у свему према раније одобреној пријави, те да је дело којим је кандидат дао значајан допринос теорији права. Комисија сматра да ова дисертације испуњава све законске и статутарне услове да буде јавно брањена, те је слободна да Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду учини

Предлог

да прихвати позитивну оцену докторске дисертације и именује комисију за њену јавну одбрану.

У Београду, 19. фебруара 2021.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ ЗА ПРЕГЛЕД И ОЦЕНУ
ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

др Миодраг Јовановић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Београду

др Горан Дајовић, ванредни професор
Правног факултета Универзитета у Београду

др Душка Франета, ванредна професорка
Факултета за правне и пословне студије др Лазар Врратић
у Новом Саду Универзитета Унион